

РОБІТНИЧА ПОЛІТИКА ДИРЕКТОРІЇ УНР В УКРАЇНСЬКІЙ ЗАРУБІЖНІЙ ІСТОРИОГРАФІЇ

У статті комплексно проаналізовано історіографічний доробок українських зарубіжних істориків щодо основних напрямків та підсумків діяльності Директорії УНР у розв'язанні робітничого питання в роки Української революції 1917–1921 рр., охарактеризовані методологічні підходи української зарубіжної історіографії до висвітлення цієї теми. З'ясовано, що через недостатню фактологічну базу, а також партійну заангажованість багатьох діаспорних істориків, низка аспектів робітничої політики Директорії виявилися недостатньо вивченими, а деякі з них взагалі опинилися поза увагою дослідників.
Ключові слова: Українська революція 1917–1921 рр., Директорія УНР, робітнича політика, українська зарубіжна історіографія.

Суттєві зміни, які відбуваються в соціальній структурі українського суспільства в умовах розбудови незалежної української держави, поява в ній класів і соціальних груп, яким нерідко притаманні діаметрально протилежні соціальні настрої й інтереси, висувають перед керівництвом держави важливе завдання: знайти механізм узгодження цих інтересів, послаблення соціального протистояння, спрямувати енергію відданих справі державотворення людей в конструктивне русло. В цьому контексті набуває актуальності досвід (нехай і не завжди вдалий) здійснення політики щодо робітничого класу українськими державними утвореннями попередніх історичних періодів, зокрема Директорією УНР. Адже, як вважають ряд сучасних дослідників, абсолютизація Директорією селянського фактору, її недостатня увага до проблем робітництва, коли воно постійно опинялось на периферії соціального протекціонізму державних структур, було однією з причин поразки Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр.

Врахування цього досвіду неможливе без глибокого вивчення і узагальнення наукової спадщини, створеної попередниками, тобто потребує ґрунтовного історіографічного аналізу наукового доробку із зазначеної проблеми. Лише такий аналіз дасть змогу з'ясувати концептуальні та методологічні засади дослідження робітничої політики Директорії, дослідити основні тенденції нагромадження знань з цього питання, проаналізувати внесок представників різних історіографічних шкіл у вивчення чинників, які визначали спрямованість робітничої політики в добу Директорії, окреслити ті аспекти робітничої політики Директорії і її урядів, які потребують подальшого вивчення.

Варто зазначити, що за роки незалежності вітчизняними істориками створено чимало узагальнюючих і монографічних праць, брошур, статей, захищено низку кандидатських і докторських дисертацій, присвячених Українській революції, у яких, поряд з іншими проблемами, розглядаються й різноманітні аспекти робітничої політики Директорії УНР. Проте, їх аналіз засвідчує, що попри значне просування у дослідженні зазначеної теми, мають місце спроби запозичувати з української зарубіжної історіографії й обстоювати застарілі ідеологічні штампи при оцінці діяльності Директорії у сфері робітничого питання. Це призводить до появи неадекватних історичним реаліям висновків. Звідси випливає необхідність наукового історіографічного осмислення методологічних підходів українських зарубіжних істориків до висвітлення робітничої політики Директорії УНР.

Політику Директорії щодо робітничого питання першими почали досліджувати у своїх працях колишні активні учасники революційних подій 1917–1921 рр. Уже в 20–30-х рр. ХХ ст. з'явився значний пласт літератури переважно мемуарного характеру, а також наукові історичні дослідження, в яких ми знаходимо матеріали з робітничої політики Директорії. Звісно, її оцінка в цих працях була неоднозначною і часто визначалась партійно-політичними уподобаннями їх авторів. Так, праці В. Винниченка, П. Христюка, М. Шаповала, І. Мазепи, С. Петлюри репрезентували неонародницький напрям в емігрантській історіографії, якому було притаманне поєднання інтересу як до питань державотворення, так і до шляхів розв'язання пекучих соціальних проблем. Ці праці дають змогу з'ясувати соціально-економічну платформу тих політичних сил, які в 1917–1920 рр. в значній мірі визначали спрямованість діяльності Директорії в сфері робітничої політики. Значний інтерес представляють соціально-економічні погляди В. Винниченка і С. Петлюри, які належали до керівної верхівки УСДРП й у різні періоди очолювали Директорію. Загальновідомим є факт значної особистої неприязні В. Винниченка до С. Петлюри, проте аналіз праць першого Голови Директорії засвідчує, що у В. Винниченка практично відсутня скільки-небудь суттєва критика дореволюційних економічних поглядів Головного отамана. Це свідчить про відсутність у В. Винниченка і С. Петлюри розбіжностей щодо економічної програми перебудови українського суспільства. Обидва лідери Директорії були рішучими противниками капіталістичного ладу й приватної власності, яку вважали головною причиною зла й насильства в суспільстві. Суспільно корисними людьми для них були робітники й селяни, чиєю безпосередньою працею створюються матеріальні блага.

Єдність у поглядах на шляхи перебудови економіки української держави В. Винниченка і С. Петлюри, як ключових осіб Директорії, зумовила появу в Декларації Директорії від 26.12.1918 р. блоку завдань у сфері робітничої політики. Декларація передбачала восьмигодинний робочий день, проголошувала право коаліції і страйків, відновлювала права фабрично-заводських комітетів, проголошувала запровадження державного робітничого контролю на виробництві [1, с. 169]. Але факти свідчать, що в період перебування при владі Директорії не вдалось знайти ефективну відповідь на виклики часу у сфері соціальної політики, в т.ч. і з

робітничого питання. Вона, політичні сили, які її підтримували, загрузли в гострих дискусіях із ключових питань державотворення: про форму державного устрою, зовнішньополітичну орієнтацію УНР та ін., забуваючи, що як селяни, так і робітники, часто розглядали державотворення як спосіб розв'язання хвилюючих їх соціальних проблем. Особливо негативну роль відіграло різке протистояння з багатьох питань державотворення між провідними політичними силами УНР – УСДРП та УПСР. Воно загострилось через низку розколів, що сталися у середині кожної з цих партій. Усе це ускладнювало вироблення чітких програмних настанов з ключових проблем розбудови держави, оскільки рішення, які приймалися окремими фракціями цих партій, часто радикально різнилися між собою, що відповідно зумовлювало різні підходи до вирішення соціальних проблем, у тому числі, робітничого питання. Свідченням різновекторності таких підходів є праці вищезазначених безпосередніх учасників подій 1917–1921 рр. Вони засвідчують, зокрема, що розходження серед партій урядової коаліції в питаннях про модель організації влади в Україні зумовлювали їхні різні погляди на місце пролетаріату України в державотворчій діяльності. Підтвердженням цього є їх протилежні підходи до висвітлення таких важливих подій в історії діяльності Директорії, як VI Конгрес УСДРП і Трудовий Конгрес України. Автори, що репрезентували УСДРП (офіційну), наголошують на неукраїнському характері більшої частини робітничого класу України й відповідно заперечують необхідність опори на нього при розбудові української держави. Зокрема, І. Мазепа у своїй праці "Україна в огні й бурі революції" наводить виступ В. Винниченка на VI Конгресі УСДРП, у якому той наголошував, що розбудовуючи українську державу, варто "держати орієнтацію на західний високоіндустріальний пролетаріат. Ні в якому разі не відсталі російський! Бо коли ми з ним зв'яжемося, то російські більшовики нас роз'єднають, відсунуть від влади, роздавлять" [2, с. 79]. І. Мазепа поділяв позицію В. Винниченка й підкреслював згодом, що українська армія крім фронту зовнішнього "... мала на Україні ще фронт внутрішній, фронт боротьби українського села з неукраїнським містом, де наче в тому троянському коні, ховалися найзапекліші вороги нашого народу" [2, с. 262]. Резолюція VI Конгресу УСДРП про поточний момент щодо українського робітництва була сформульована в руслі вищезазначених поглядів правіці УСДРП і характеризувалась значною суперечливістю. Її наводить П. Христюк. З одного боку, робітничий клас України фактично усувався на другорядні ролі в державотворчих процесах, адже в резолюції підкреслювалось, що "український пролетаріат нині не може і не має права, не ставлячи під загрозу небезпеки долю революції, брати в свої руки народне господарство для рішучої й безоглядної соціалізації його в цілому, шляхом робітничої диктатури" [3, с. 53]. З іншого боку, висловлювалась впевненість, що українське робітництво покладе всі свої сили, щоб "... урятувати основу свого нормального розвитку – Українську Народню Республіку – від усяких імперіялістів" [3, с. 54].

Іншу позицію щодо українського пролетаріату зайняла на VI Конгресі партії УСДРП (незалежних), яка була прибічником радянської влади. Вона вважала, що в Українській революції має брати активну участь не лише селянство, а й увесь український пролетаріат, а відтак, він разом з селянством, повинен створювати спільні органи влади у вигляді робітничо-селянських Рад [4].

Не було єдності в поглядах щодо місця пролетаріату в державотворчих процесах і в іншій проурядовій партії, на яку спиралась Директорія – УПСР. Фракції "лівих есерів" і УПСР (центральної течії) займали з цього питання різні позиції, про що свідчать праці їхніх колишніх активних учасників – М. Шаповала, М. Грушевського, П. Христюка та ін. У них зазначається, що УПСР (центральної течії) на Трудовому Конгресі України підтримала позицію правого крила УСДРП і забезпечила можливість прийняття запропонованої Директорією резолюції про оцінку поточного моменту. У ній висловлювалась повна підтримка діяльності Директорії, засуджувалась ідея організації робітничої диктатури і проголошувався курс на розбудову в Україні демократичного ладу. "Ліві есери", в свою чергу, виступали за ліквідацію капіталістичного ладу, встановлення диктатури працюючих мас, усунення від влади буржуазії. Тому політика Директорії як у державотворчій сфері, так і сфері робітничої політики, піддавалась ними гострій критиці. Вони вважали, що запропоновані Директорією методи в області захисту робітничих прав є суперечливим і неадекватними. Зокрема, П. Христюк, коментуючи зміст "піддекларації", яка з'явилась у день оголошення Директорією своєї Декларації 26 грудня 1918 р., підкреслював, що хоч у піддекларації і заявлялося про опікування робітничими організаціями, однак, згідно з цим документом "в Трудовій Республіці" трудові, працюючі маси не допускалися до здійснення влади на місцях у формі своїх класових організацій. Трудові маси позбавлялися можливості в організованих класових формах вести боротьбу за той новий суспільний лад, "який не знав би ніякого гніту й визиску..." [3, с. 22].

Погляди М. Христюка поділяв інший представник лівих есерів – М. Шаповал, свідченням чого є його праця "Минувшина і будучина української визвольної боротьби", написана в листопаді 1920 р. Він рішуче відкидав капіталістичний шлях розвитку України. На думку М. Шаповала, буржуазна інтелігенція, що переважала в керівництві країною в часи Центральної Ради і Директорії, не розуміла справжніх інтересів трудящих, вела "грубу агресивну протиревольційну політику, особливо натискаючи проти робітництва і селянства" [5, с. 45]. Через це, наголошує М. Шаповал, українські робітники і селяни не бажали брати участь у розбудові української держави, в якій і далі мала б панувати влада капіталу, нехай і національного, тому й не підтримали державотворчі спроби Центральної Ради і Директорії [5, с. 49].

Отже, представники неонародницького напрямку, щиро вболіваючи за інтереси широких народних мас, в умовах поразки революції не зуміли дати об'єктивної відповіді на питання про причини провалу робітничої політики Директорії, перекладаючи вину, головним чином, на своїх колишніх партнерів по урядовій коаліції.

Не залишились осторонь від досліджуваної проблеми й історики, які належали до консервативно-державницького напрямку української зарубіжної історіографії – В. Липинський, Д. Дорошенко, В. Андрієвський, І. Фещенко-Чопівський, близькі до них Д. Донцов, О. Назарук. Представники цієї течії були

прибічниками залучення до державотворчих процесів усіх верств українського суспільства, а не лише пролетаризованого селянства й робітництва, як це пропонували соціалісти. Водночас, зазначені автори виклали власне бачення місця пролетаріату у відбудові української державності, шляхів розв'язання соціальних проблем, що стояли перед українськими робітниками. Так, В. Липинський у трактаті "Листи до братів-хліборобів" наголошує, що вони могли бути розв'язані лише тоді, коли постане власна Українська держава [6, с. 56]. При цьому В. Липинський вважає, що багато хто з послідовників К. Маркса вульгарно трактує його ідею про світову революцію як інструмент знищення пролетаріатом буржуазії й розподілу її власності між собою. "Пролетаріят, – наголошує автор, – мавби знищити буржуазію не для того, щоб зайняти її помешкання й поділивши між собою нагромаджені попереднею працею багатства, споживати їх у буржуазній обстановці, – а мав би сотворити вищу законність і вищу мораль праці, потрібну для зорганізованя вищої продукції при вищій, більше скомплікованій техніці." [6, с. 57]. Це завдання, на думку автора, могло бути виконане лише в момент найвищого розвитку економічного життя України, але реалії її соціально-економічного життя були іншими. "У всякім разі дуже сумнівно, – зазначає В. Липинський, – щоб Україна, де буржуазія не була здатна збудувати ні одної фабрики без "казенного пособія", вже дозріла до пролетарської соціальної революції й навряд чи наш пролетаріят придбав уже здатність економічну, розуміння праці й почуття законности в організації цієї праці" [6, с. 58]. Тому В. Липинський ставить питання про форму державного устрою України, при якому робітництво якнайкраще може підготуватись до реалізації завдань пролетарської революції, і висуває, як таку, класократичну трудову монархію.

Д. Донцов у праці "Підстави нашої політики" також торкається проблем робітництва, робітничої політики Директорії. Обстоюючи, як і В. Липинський, ідею створення незалежної української держави, як політичного ідеалу українства, Д. Донцов наголошує, що провідну роль у її розбудові, організації економічного життя має відіграти селянство. Робітники, на його думку, є класом, що підпав під вплив соціалістичної більшовицької ідеології. Тому, він вважає цю верству нездатною до державотворення, її ідею диктатури пролетаріату небезпечною для справи державотворення, ворожою селянству. "Коли хочете знати, як т.зв. пролетаріят, а особливо його самозванчі ідеологи, дивляться на селянина, прочитайте твори ідейного босняка Горького..., – пише Д. Донцов. – "Грабь, дері шкуру, виварачивай наізнанку!" – це лише спопуляризована формула "диктатури пролетаріату" [7, с. 115–116]. На його думку, в українських соціалістів ще з часів Центральної Ради були відсутні як чіткі державотворчі стремління, так і методи розв'язання конкретних соціальних проблем, у т.ч. й робітничої проблеми. "Кожний з них міг докладно довести, чому для робітництва потрібно вісім годин праці, але як практично перевести цю реформу, щоб не потерпіла видатність продукції, – не знав ніхто" [7, с. 152]. Із приходом до влади Директорії, вважає Д. Донцов, прийшла "... і ціла хитка, непевна, безцільна політика Центральної Ради. Почалася знов безплянова метушня" [7, с. 171]. Декларацію Директорії від 26 грудня 1917 р., в т.ч. й у сфері робітничої політики, він детально не аналізує, але його ставлення до цього документу негативне. Д. Донцов називає його "гумористичним", "анемічним", "абсурдним", таким, що мав на меті "... зачарувати большевицького опиря і довести йому соціалістичну бездоганність нової влади на Україні..." [7, с. 172].

Проблеми робітничої політики також торкались у своїх працях Д. Дорошенко й В. Андрієвський. Характерною рисою їх праць є констатація того факту, що більшість пролетаріату України в роки Української революції в значній мірі була зросійщеною, ворожою або байдужою до проблем українського державотворення. Так, Д. Дорошенко в першому томі праці "Історія України (1917–1923 рр.)" прямо підкреслював, що "по всіх майже більших містах України провід захопила російська та зросійщена демократія, яка дуже противилася проведенню в життя українських домагань, особливо ж вороже ставилася вона і до автономії України" [8, с. 60]. Правда, в цій праці Д. Дорошенка не аналізуються конкретні кроки Директорії у сфері робітничої політики. Але в іншій своїй праці "Мої спомини про недавнє-минуле" автор, критикуючи соціалістичний світогляд українського проводу часів Директорії, його відмову від державотворчого потенціалу заможних верств українства, стверджує, що Директорії фактично не вдалось знайти підтримки в жодній з верств УНР, у т.ч. й робітництва [9, с. 519–520]. На відсутність широкої підтримки народних мас у Директорії звертає увагу також І. Феценко-Чопівський. У праці "Хроніка мого життя" він покладає головну вину за провали в державному будівництві на УСДРП, що за його виразом "цупко трималася влади, базуючись на соціально-демократичних доктринах..., заступаючи твердо інтереси ще не оформленого, нечисленного українського пролетаріату" [10, с. 50].

На відміну від Д. Дорошенка, В. Андрієвський, активний член хліборобсько-демократичної партії, був безпосереднім свідком конкретних державотворчих кроків Директорії, що знайшло відображення в його працях в еміграції. У своїх спогадах "З минулого" В. Андрієвський обстоює ідею пріоритету національно-державного будівництва, в ході якого тільки й могла б бути докінчена революція соціальна. У зв'язку з цим він піддає критиці погляди соціалістичних провідників Директорії, особливо В. Винниченка, за їх класовий підхід у вирішенні державотворчих проблем. Дісталось навіть "державнику" В. Липинському за його ідею "класократії", яку автор у полемічному запалі назвав "новоявленим марксизмом монархічного толку" [11, с. 298]. В. Андрієвський вважав, що їх класові доктрини шкідливі для справи державотворення, а без власної держави успішно розв'язувати назрілі соціальні проблеми усіх суспільних верств, у т.ч. й робітництва, неможливо [11, с. 301].

О. Назарук виступив проти тих, хто намагався будувати державу, експлуатуючи лише соціальні гасла, не освідомлюючи людей національно. Саме цієї помилки, на його думку, припустились соціалістичні партії в добу Директорії, що налаштувало проти неї широкі верстви селянства й робітництва, посилило вплив більшовиків. "Річ ясна, – зазначає О. Назарук у праці "Рік на Великій Україні", – що коли темним масам вічно

говориться і пишеться тільки про жолудкові ідеали, то годі дивуватися, коли ті маси вкінці підуть за гаслами тих, які прирікають їм найбільше" [12, с. 117].

У повоєнний період українські зарубіжні історики роблять спроби більш досконально розібратись у багатьох проблема державотворення за часів Директорії. Проте, варто зазначити, що в другій половині 40–х – 50-ті рр. XX ст. дослідження діяльності Директорії значно уповільнилось. Єдиною публікацією зарубіжних істориків, що певною мірою торкалась досліджуваної проблеми в 50-ті рр. XX ст., було монографічне дослідження М. Зореславича "Український робітничий люд у боротьбі за національну державу, надруковане в 1953 р. в Нью-Йорку. Автор безпосередньо не аналізує робітничу політику Директорії УНР, проте, акцентує увагу на тих труднощах, з якими, з якими зустрілись політичні партії в роки визвольних змагань, працюючи з робітниками. Серед них – "чуже середовище й чужий вплив на робітництво, неграмотність і національна невідомість, почуття меншевартості і віками набутий сервілізм, брак віри у власні сили і страх перед втратою праці. Зовнішніми перешкодами були: вороже наставлення державної влади до робітничого руху й ідеї соціалізму, неприхильне наставлення інших українських суспільних верств до ідей робітничого руху і поборювання їх" [13, с. 36]. Однак, висновок автора про те, що українські робітники в роки революції, поряд з ідеєю соціального визволення українського народу, ще й обстоювали ідею "побудови самостійної, суверенної і соборної української держави" [13, с. 36]", є перебільшенням, адже, факти свідчать, що переважна їх більшість поставилась до проблеми державотворення в байдуже.

У 60–80-ті рр. XX ст. зарубіжні історики в дослідженні Української революції працюють більш плідно. Робітничу політику Директорії в загальному контексті проблем національно-державного будівництва висвітлюють К. Кононенко, П. Мірчук, М. Стахів, Б. Мартос, Т. Гунчак, ін. автори. Головна увага звертається на етнопатристичний склад робітництва, його політичні симпатії. Більшість дослідників дійшли висновку про те, що українське робітництво було в своїй масі зрусифіковане, індиферентне до справи національного державотворення. Про це, зокрема, наголошує Б. Мартос у своїй статті "Чому Центральна Рада і Директорія не змогли вибороти самостійної України", написаній у 1973 р. [14, с. 160]. У найбільш концентрованому вигляді зазначена думка сформульована Т. Гунчаком у монографії "Україна. Перша половина XX століття". "Ахілесовою п'ятою української революції були міста..., – зазначає автор, – брак національно свідомого міста являв собою, мабуть, найбільшу перешкоду створенню української держави" [15, с. 97]. Правда, певним дисонансом, на наш погляд, звучить висновок К. Кононенка, який, характеризуючи політичну орієнтацію українських робітників, писав, що "промисловий пролетаріат в Україні періоду 1917–1918 р. не дав тих кадрів борців за комуністів, яких вони мали в Росії" [16, с. 65]. Можливо, українські робітники і не були такими відверто прокомуністично налаштованими, як їхні товариші по класу в Росії, але численні факти підтверджують, що більшовицькі гасла поділялись переважною їхньою частиною, а їхні державотворчі імпульси були надзвичайно слабкими. Це, зокрема, доводить М. Стахів у своїй семитомній праці "Україна в добі Директорії УНР". Автор підкреслює, що хоча селянство складало близько 90% усього населення України, а пролетаріат – лише близько 11%, тим не менш, "міста в революції грають домінуючу роль" [17, с. 206]. "Міста, – зауважує автор, – є всюди економічними центрами виміни і вузлами комунікації... Хто з воюючої сторони опанує важливіші міста, той здобуває також перемогу над селянською околицею, хочби вона довгий час ставила збройний опір" [18, с. 108–109]. Здійснивши аналіз національного складу українських міст у цілому, та робітничого класу зокрема, М. Стахів відзначає, що в українських містах серед пролетаріату переважає зросійщений елемент: в індустрії було зайнято лише 3,6% українців, москвинів – 21%, євреїв – 32% [18, с. 104]. Проаналізувавши політичні симпатії українського міщанства, в т.ч. і його пролетарської верстви, М. Стахів прийшов до наступного висновку: українські міста в цілому, і його пролетаріат, зокрема, були вороже налаштовані до української державності, лише незначна частина українських робітників були до неї прихильні [17, с. 116; 118, с. 109, 110–111]. У зв'язку з цим автор піддає критиці позицію УСДРП (незалежних), які на VI конгресі УСДРП у січні 1919 р. запропонували залучити до справи українського державотворення неукраїнське робітництво. Критикуючи аргументацію "незалежників", автор у примітках до першого тому зазначає, що в момент проголошення "незалежними" своєї резолюції неукраїнські робітники спільно з червоною гвардією якраз ішли поборювати Україну. Він пов'язував можливість залучення "зараженого московським шовінізмом і імперіалізмом" неукраїнського робітництва до української державної справи лише тоді, коли буде дана рішуча відсіч спробам червоних і білих московських імперіалістів перешкодити будівництву незалежної української держави [17, с. 259].

У праці М. Стахова відсутній розгорнутий аналіз промислової і особливо робітничої політики Директорії. Але автор, посилаючись на доступні йому джерела, послідовно проводить думку про те, що Директорії УНР, її урядам не вдалося опанувати економічну ситуацію в країні, в т.ч. й у сфері промислово-торговельної справи. Невдало також завершилися їх спроби заручитись підтримкою неукраїнського міського пролетаріату в державотворчих процесах. Причини невдачі автор пов'язує з дією кількох чинників: важкою економічною ситуацією, що дісталась у спадщину Директорії з часів Першої світової війни й вела до декласування значної частини робітництва, відсутністю добре налагодженого державного апарату для управління промисловістю, постійним станом бойових дій на українській території. Але одну з найголовніших причин він вбачає в страшній психологічній війні, яку вели більшовики та білогвардійці через своїх агентів у містах проти незалежного українського руху. Особливо агресивною й шкідливою вважає дослідник більшовицьку пропаганду, яка "... "обробляла" на всі лади особливо робітничу масу в містах міражем спасенності большевицької "диктатури пролетаріату" з їх советами, які мали бути ключем до райського щастя робітників. Українська протидія на цім робітничім відтинку психологічної війни була заслаба" [18, с. 111].

Звісно, ці причини мали місце, але вони не вичерпують усіх факторів, що призвели до невтішних підсумків спроби Директорії порозумітися з робітництвом України, вплив деяких чинників, на наш погляд,

М. Стахівим децю гіпертрофовано. Автор поділяє точку зору тих сучасних дослідників, які вважають, що вплив більшовицької пропаганди на самосвідомість українського населення, в т.ч. й робітництва, в роки Української революції децю перебільшений, адже, як уже зазначалось, чисельність більшовиків в Україні порівняно з іншими українськими політичними партіями в цей час була незначною. Дієвість впливу більшовицької партії на робітників була пов'язана не тільки з тим, що вони висували гасла, співзвучні їхнім настроям, а й з малоефективною політикою самої Директорії в робітничій сфері. Постійно хитаючись у засадничих питаннях державотворення, Директорія, політичні сили на які вони опиралась, не змогли виробити чіткої лінії і в окремих, більш вузьких сферах своєї діяльності, включаючи й сферу робітничої політики. Ця політика була млявою, непослідовною, що призводило до розчарувань робітництва, посилювало їх симпатії до більшовиків, які обіцяли одним махом вирішити всі їхні проблеми. Але М. Стахів обходить стороною ці аспекти діяльності Директорії (з його праці зовсім випав період Кам'янецької доби, в якій Директорія робила певні практичні кроки в сфері робітничої політики), що засвідчує його схильність до певного нівелювання помилок Директорії і її урядів у державотворчій сфері, в т.ч. й в області робітничої політики.

Після виходу праці М. Стахіва до кінця 80-х рр. ХХ ст. більше не з'явилось подібних фундаментальних робіт з історії Директорії. Але в працях окремих авторів як українського, так і неукраїнського походження – Д. Решетара [19], А. Десроше [20], М. Богачевської-Хом'як [21], Е. Карра [22], Дж. Мейса [23], деякі аспекти робітничої політики Директорії, її урядів у роки Української революції все ж знаходять висвітлення, хоч і в досить узагальненому вигляді. Так, Дж. Мейс дав аналіз політичних пріоритетів робітничої верстви України в роки Української революції, зазначивши, що український пролетаріат був малочисельним, зайнятим в основному в галузях, що не потребували висококваліфікованої робочої сили, його вплив у визвольних змаганнях був незначним; значно чисельніший російський або зросійщений пролетаріат, будучи зосередженим у галузях важкої промисловості, не розумів суті Української революції, був вороже налаштованим до неї.

Підводячи підсумки, варто зазначити, що проблема робітничої політики Директорії не була обійдена українськими зарубіжними істориками. Не будучи пов'язаними ідеологічними обмеженнями, вони мали можливість об'єктивно вивчати досліджувану тему. Безумовно, кращі праці зарубіжних дослідників розширили межі наших знань про національно-визвольні змагання, діяльність Директорії та її урядів із розв'язання нагальних соціально-економічних проблем УНР, в т.ч. і в робітничій сфері. Однак, не можна не відзначити й недоліки діаспорних праць із зазначеної проблематики. Переважна більшість зарубіжних істориків звинувачувала Директорію в надмірній увазі до соціально-економічних питань, вважала, що соціальні питання, в т.ч. і ті, що стосувалися робітництва, можуть бути вирішені тільки після постання української незалежної держави.

Багатьом працям не вистачає виваженості, безсторонності, чимало їх позначено духом гострого партійного протистояння, спробами будь-що довести правильність своїх підходів до розв'язання найгостріших соціально-економічних проблем українського суспільства в роки Української революції. Через недостатню фактологічну базу ряд аспектів досліджуваної теми виявився недостатньо вивченим, а діяльність Директорії з метою вирішення таких проблем як охорона праці, боротьба з безробіттям, соціальне страхування, які особливо хвилювали українських робітників, взагалі опинились поза увагою діаспорних істориків. Активні пошуки відповіді на ці питання були продовжені істориками незалежної України.

Джерела та література

1. Винниченко В. Відродження нації: (історія укр. революції, марець 1917 – груд. 1919) : 3 ч. Ч. 3 / В. Винниченко. – Репринт. відтвор. вид. 1920 р. – К.; Відень : Політвидав України, 1990. – 542 с.
2. Мазепа І. Україна в огні й бурі революції / І. Мазепа. – К. : Темпора, 2003. – 608 с.
3. Христюк П. Замітки і матеріали до історії української революції. 1917– 1920 рр.: В 4 т. / П. Христюк. – Відень, 1922. – Т.4. – 192 с.
4. Червоний прапор. – 1919. – 20 січня.
5. Шаповал М. Минувшина і будучина української визвольної боротьби / М. Шаповал // Київська старовина. – 1993. – № 5. – С. 42–51.
6. Липинський В. Листи до братів-хліборобів : про ідею і організацію укр. монархізму : писані 1919–1926 р. / В. Липинський. – Нью-Йорк : Булава, 1954. – 470 с.
7. Донцов Д. Підстави нашої політики / Д. Донцов. – Нью-Йорк : Орг. Оборони Чотирьох Свобод України, 1957. – 211 с.
8. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. – Ужгород, 1932. – Т. І: Доба Центральної Ради / Д. Дорошенко. – К. : Темпора, 2002. – 320 с.
9. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє-минуле (1917–1920) : в 4 ч. / Д. Дорошенко. – 2-ге вид. – Мюнхен : Українське. видавництво, 1969. – 543 с.
10. Феценко-Чопівський І. Хроніка мого життя : спогади міністра Центральної Ради та Директорії / І. Феценко-Чопівський. – Житомир : Житомирський вісник, 1992. – 124 с.
11. Андрієвський В. З минулого. Т.2, ч.2 : Від Гетьмана до Директорії. Директорія / В. Андрієвський. – Берлін : Українське слово, 1923. – 309 с.
12. Назарук О. Рік на Великій Україні : конспект споминів з Української Революції / О. Назарук. – Відень : Український прапор, 1920. – 344 с.
13. Зореславич М. Український робітничий люд у боротьбі за національну державу / М. Зореславич. – Нью Йорк ; Детройт ; Скрантон, 1953. – 45 с.
14. Мартос Б. Визвольний здвиг України / Б. Мартос. – Нью-Йорк ; Париж ; Сідней ; Торонто : НТШ, 1989. – 320 с.
15. Гунчак Т. Україна : перша половина ХХ століття : нариси політичної історії / Т. Гунчак. – К. : Либідь, 1993. – 288 с.
16. Кононенко К.С. Україна і Росія : соціал.-екон. підстави укр. нац. ідеї. 1917–1960 / К.С. Кононенко. – Мюнхен : Укр. техн.-госп. ін.-т, 1965. – 535 с.

17. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР : у 7 т. Т.1 / М. Стахів. – Торонто : Укр. наук.-видав. б-ка в Скрантоні, 1962. – 272 с.
18. Стахів М. Україна в добі Директорії УНР : у 7 т. Т.3 / М. Стахів. – Торонто : Укр. наук.-видав. б-ка в Скрантоні, 1963. – 276 с.
19. Reshetar J.S. The Ukrainian Revolution. 1917–1920. A Study in Nationalism. – New York Times Company, 1972. – 366 p.
20. Decroches A. The Ukrainian problem and Symon Petlura (The fire and Ashes). – Chicago, 1972. – 109 p.
21. Bohachevsky-Chomiak M. The Directory of the Ukrainian National Republic // The Ukraine, 1917–1921: A Study in revolution / Ed. T. Hunchak. – Cambridge, Harvart Univercity Press, 1977. – P. 82–103.
22. Карт Э. История Советской России. Кн. 1. Т. 1, 2: Большевицкая революция, 1917–1923. / Э. Карт ; пер. с англ. З.П. Вольской и др.; ред. М.Ф. Носова и др.; предисл. А.П. Ненарокова. – М : Прогресс, 1990. – 768 с
23. Mace J. Communism and the Dilemmas of National liberation: National Communism in Soviet Ukraine. 1918–1933. – Cambridge–Massachusetts, 1983. – 334 p.

Стопчак Н. В. Рабочая политика Директории УНР в украинской зарубежной историографии

В статье комплексно проанализирована украинская зарубежная историография, касающаяся основных направлений и итогов деятельности Директории УНР по разрешению рабочего вопроса в годы Украинской революции 1917–1921 гг., охарактеризованы методологические подходы украинских зарубежных историков при освещении данной темы. Сделан вывод о том, что из-за узкой фактологической базы, а также партийной заангажированности многих диаспорных историков, ряд аспектов рабочей политики Директории были изучены поверхностно, а некоторые из них вообще оказались вне поля зрения исследователей.

Ключевые слова: Украинская революция 1917–1921 гг., Директория УНР, рабочая политика, украинская зарубежная историография.

Stopchak M. V. Working policy of the Directory of the Ukrainian People's Republic in Ukrainian foreign historiography

The aim of this work is to conduct a complex analysis of Ukrainian foreign historians' studies for the purpose of determining the main directions and outcomes of the UPR Directory's activities in the way of solving the working questions during the Ukrainian Revolution of 1917–1921, characterize Ukrainian foreign historiography methodological approaches to the coverage of this questions. It was found out that due to lack of the evidence base and party involvement of many diasporic historians a number of aspects of the working policy of the UPR Directory were poorly understood, and some of them have turned aside researchers.

Keywords: the Ukrainian Revolution of 1917–1921, the Directory of the Ukrainian People's Republic, the working policy, Ukrainian foreign historiography.

УДК 711.4:364.122.5(477.63)001.8"312"

О. Г. Бублик

РОЛЬ МІСТОБУДУВАННЯ В СУЧАСНИХ УРБАНІСТИЧНИХ РОЗВІДКАХ ЗАРУБІЖНИХ ДОСЛІДНИКІВ

Стаття є оглядом та аналізом зарубіжних дослідників у галузі історії урбанізації. В роботі вивчено роль містобудування в урбаністичних розвідках сучасних дослідників, підходи до обробки даних про забудову поселень, можливості містобудівних розвідок в історії міста. Було проаналізовано дотичність запропонованих підходів зарубіжних дослідників до історії міст Російської імперії та можливість їх адаптації у вітчизняній історії. Визначено залежність розуміння забудови від вікових особливостей та соціально-культурного рівня. Прогнозовано перспективи залучення до містобудівних досліджень інших галузей науки.

Ключові слова: урбанізація, містобудування, сучасні зарубіжні дослідження

Питання урбаністичних процесів в історії міст є предметом дослідження ще з кінця XIX ст. Назрівший теоретичний базис початку минулого століття дав поштовх утворенню різноманітних урбаністичних напрямів і підходів. На сучасному етапі урбаністичні розвідки досягли такого рівня, що важко встановити, на що саме скерована робота дослідника. Причиною тому може бути варіативність тлумачень терміну «урбанізм». З іншого боку, в основі розуміння урбанізму – розростання й ускладнення міста, тому для вивчення поселення використовували соціальний, класовий, функціональний та інші підходи. Однак, усі ці підходи, певною мірою, торкалися питання містобудування.

Містобудівні процеси в історії урбанізації досліджуються досить побіжно. Загалом у вітчизняних історичних розвідках історія урбанізації лише набула актуальності, тому кількість робіт, присвячених пропонованій темі, містобудування незначна. Містобудування у загальних працях з історії урбанізації висвітлене у доробку Ю. Пивоварова, Н. Холодько, В. Дмитрієва, Я. Верменич та дослідженнях з історії міст Катеринославщини В. Константинової та Т. Портнової.

Метою даної статті є репрезентація та аналіз сучасних робіт західноєвропейських дослідників¹ (які включають в коло урбаністичних процесів містобудівний фактор), визначення місця та ролі містобудування в

¹ Хронологічними рамками сучасного етапу зарубіжної історіографії ми вважаємо період з 70-х років XX ст. і до сьогодні.